

„Adolf Loos a já – on skutečně, já slovy – jsme neudělali a neukázali nic jiného, než že mezi urnou a nočníkem je rozdíl a že právě v tomto rozdílu má civilizace vlastní prostor. Ostatní – pozitivní duše – se dělí na ty, kteří používají urnu jako nočník, a na ty, kteří nočník používají jako urnu.“

Karl Kraus

Řeči do prázdna

Adolf Loos

Řeči do prázdna

Adolf Loos

Tato kniha vychází ve spolupráci
se společností Imarmitaliani.

IMARMITALIANI

© Georg Prachner Verlag, Wien, 1981
© Bohumil Markalous, dědicové, 1929
Photo cover Roberto Schezen © Esto
© Tichá Byzanc, 2001

ISBN 80-86359-06-9

ADOLF LOOS

ŘEČI DO PRAZDNA

SOUBOR STATÍ O ARCHITEKTUŘE, BYDLENÍ, ÚSTROJI
A JINÝCH PRAKTICKÝCH VĚCECH, KTERÉ USPOŘÁDAL
DR. BOHUMIL MARKALOUS

TICHÁ BYZANC

Adolf Loos

Řeči do prázdna

Soubor statí o architektuře, bydlení, ústroji
a jiných praktických věcech, které uspořádal

Bohumil Markalous

Fotografie: Roberto Schezen (přední strana obálky a č. 1),
Literární archiv Památníku národního písemnictví (čísla 2, 3 a 4),
Archiv Uměleckoprůmyslového musea (zadní strana obálky –
Archiv Pollák, čísla 5 a 8), Gerlach, Wien (čísla 6 a 7).
Biografickou poznámku napsal Alessandro Ruggera.
Jazyková spolupráce PhDr. Jindra Šídlová.

Vytiskl PBtisk Příbram.

Vydalo nakladatelství Tichá Byzanc,
Husova 141, 284 01 Kutná Hora.

Vydání druhé.
Kutná Hora 2001.

*Fotografie na obálce:
Vstupní hala vily Karma
(Roberto Schezen)
Portrét Adolfa Loose z r. 1931
(Archiv Uměleckoprůmyslového
musea, Ateliér Pollák)*

Víme, že lidský zárodek prochází v lůně své matky všemi stavy živočišného vývoje. Člověk při svém zrození dostává zvnějška tytéž dojmy jako právě zrozený psík. Dětství stručně opakuje jednotlivá období lidských dějin: ve dvou letech má smysly a rozum jako Papujec; ve čtyřech jako starý Germán. V šesti letech vidí svět očima Sokratovým, v osmi Voltairovým. V těchto osmi letech uvědomuje si a chápe barvu fialovou, barvu to, kterou objevilo teprve osmnácté století, neboť před tím fialové barvy byly modře a purpury. A naši fyzikové ukazují nám dnes v slunečním vidmu barvy, které dokonce mají již jméno, avšak jejichž poznávání je vyhrazeno teprve budoucím pokolením.

Děcko i Papujec žijí mimo všecku mravnost. Papujec zabíjí všechny své nepřátele a pojídá je: není zločincem. Ale moderní člověk, který zabíjí svého souseda a jí ho, nemůže být než zločincem nebo zvrhlíkem. Papujec tetuje svou kůži, svou pirogu, své veslo, vše, co mu přijde pod ruku. Není zločincem. Moderní člověk, jenž se tetuje, je zločinec nebo zvrhlec. V mnoha věznicích počet tetovaných stoupá až na 80%. Tetování, kteří žijí na svobodě, jsou skrytými zločinci anebo zvrhlými aristokraty. Stává se, že jejich život zdá se bezúhonný až do konce; to proto, že jsou mrtví po svém zločinu.

Potřeba, kterou pociťuje primitivní člověk, aby pokrýval ornamentem svůj obličej a všechny předměty, jež používá, je vlastním původem umění, počáteční „kokotání“ malby. Je to potřeba původu smyslného – táž

potřeba, z níž tryskají symfonie Beethovenovy. První člověk, který nakaňhal ornament na skalní stěnu své jeskyně, pociťoval tutéž radost jako Beethoven komponující Devátou. Pakliže však základ umění zůstává týž, výraz mění se průběhem století a dnešní člověk zakoušející potřebu kaňhati po stěnách je zločinec anebo zvrhlík. Taková potřeba je normální u dítěte, které počíná uspokojovat svůj umělecký instinkt čmárajíc erotické symboly. U člověka moderního a dospělého je to příznak choroby. Vyslovuji a prohlašuji tento zákon:

Tou měrou, jak se rozvíjí kultura, ornament mizí z užitekových předmětů.

Myslil jsem, že přináším svým současníkům novou radost. Nepoděkovali mi za ni. Naopak, toto poselství naplnilo je smutkem. Byli souženi myšlenkou, že nesvedou již „stvořit“ nový ornament. První náhodný černoch, lidé všech národů a všech věků vynalézali ornamenty, jen my, lidé XX. století, toho naprosto již nejsme schopni? Vskutku, domy, nábytek, prosté předměty, které lidé předchozích věků vyrobili, nebyly hodny, aby zůstaly, zašly. Nemáme jediné truhlářské hoblice z doby Karolingů. Zato nejnepatrnější prkno s jakýmkoliv ornamentem bylo sbíráno, čištěno, opatrováno a stavíme paláce, abychom uschovali tyto plesniviny; a procházíme se mezi vitrínami a červenáme se z naší nemohoucnosti. „Každé století,“ říkáme, „mělo svůj sloh: budeme to my, kteří sloh mít nebudeme?“

Mluvíme o slohu a rozumíme jím – ornament!

A tak tedy se počalo mé kázání. Řekl jsem zarmouceným:

„Utěšte se! Otevřete oči a vizte!“

Co právě tvoří velikost naší doby, je její neschopnost vytvářet novou ornamentiku. Přemohli jsme ornament: naučili jsme se tomu, že se bez něj obejdeme. Hle, přichází století nové, v němž se uskuteční nejkrásnější přípověď. Brzy zaskvějí se ulice měst jako velké, celé bělostné zdi. Město XX. století bude oslňující a nahé jako Sion, město svaté, jako hlavní město nebes.

Ale nepočítal jsem se zpátečníky, s přáteli Minula, kteří by rádi viděli, kdyby lidstvo i nadále se podrobovalo tyranii ornamentu. A přece ornament není již modernímu člověku k radosti. Evropané z konce XIX. století jsou již dosti vzdělaní, aby nějaký tetovaný obličej jim nepůsobil něco jiného než ošklivost. Kupovali cigaretové schránky z leštěného stříbra a nechávali zdobené schránky obchodníkovi, a nechávali mu je, i když byly za tutéž cenu. Měli rádi svůj moderní oděv, přenechávajíce jarmarečným opicím červené aksamitové kalhoty se zlatými prýmkami. Těmto moderním lidem, svým vrstevníkům, říkám toto: „*Podívejte se na světlici, v níž zemřel Goethe*. Je daleko krásnější ve své prostotě než všechna nádhera renesance. Hladká, rovná skříň jest krásnější než všechny řezby a obkládání v muzeích.“

Mé dobré úmysly znelíbily se přátelům Minulosti a stát, jehož úkolem je zdržovat národy v jejich rozvoji, stal se obráncem ohroženého ornamentu.

Je to v pořádku: není věcí státu, aby ukládal svým úředníkům dělat revoluce.

Jest se nám tedy smířit s tím, když stát udržuje a podporuje nemoc ornamentu. Stát věří v budoucnost ornamentu a osobuje si zásluhu, že tvoří nový pramen radosti, připravuje znovuzrození „ornamentálního slohu“.

Žiji, abych ničil a potíral toto absurdní dogma. Vynalezení nového ornamentu nemůže zjednat kulturnímu člověku žádnou radost.

Chci-li jíst perník, zvolím pravoúhelník velmi přesný, a ne kus, jenž představuje srdce, miminko nebo husara. Člověk XV. věku by mi nemohl rozumět. Ale všichni moderní lidé mi rozumějí. Obhájce ornamentu směje se mému vkusu čiré prostoty a tvrdí, že jsem asketa. Ale ne, můj drahý pane profesore z Umělecko-průmyslové školy! Ujišťuji vás, že nenosím žiněný rubáš, ani že se ničeho neodříkám. Jím podle své chuti a není to mojí vinou, pakliže okázala kuchyně minulých věků, veliké kusy pečiva, architektury z tetřevů, bažantů a raků odnímají mi chuť. Procházím s hrůzou kuchářskými výstavami při pomýšlení, že jsou lidé, kteří jedí všechny tyto vycpané mrtvoly. Já jím roastbeef.

A co více, vzdal jsem se všech pokusů, které byly činěny, aby ornament byl uměle oživen – i když šlo o estetiku. Tyto pokusy jsou odsouzeny hned v samém jejich zrodu: *žádná moc na světě, ani státní, nemůže zadržet vývoj lidské kultury*. Je to jen otázka času. Co mne zlobí, není škoda estetická, je to *škoda hospodářská*, která pochází z tohoto směšného kultu minulosti. Hudlaří se ornamenty z materiálu, ze stříbra i z lidských životů. Toť skutečné zlo, toť zločin sám, nad nímž nesmíme stát se založenýma rukama.

Vývoj kultury podobá se pochodu vojska, které má většinu záškodníků. *Možná, že já žiji v roce 1913. Leč jeden z mých sousedů žije v roce 1900 a jiný v roce 1880.*

Toť neštěstí pro Rakousko, že kultura jeho obyvatelů se prostírá příliš obsáhlými časovými údobími.

Vesničan vysokých Alp v Tyrolích žije ve XII. století a zjistili jsme s hrůzou – vidouce defilovat jubilejní císařský průvod – že máme ještě v Rakousku kmeny ze čtvrtého století.

Šťastné země, kde nejsou záškodníci a maroděři! Snad jen Amerika je tímto případem. Ještě i v našich městech máme opozdilce, lidi z XVIII. století, kteří vykřikují hrůzou před fialovými stíny moderního obrazu, protože ještě se nenaučili vidět fialovou barvu; lidi, kteří se usmívají blahem před nadívaným bažantem, zdobeným kuchařským estétem; lidi, kteří kupují si cigaretové schránky ozdobené renesančními motivy.

Venkované jsou vůbec pozadu o mnoho století a mnozí mezi nimi jsou ještě pohany, kteří by měli být obráceni aspoň na křesťanství.

Řekl jsem, že tito záškodníci zdržují nejen estetický vývoj, nýbrž, co horšího, dokonce *hospodářský* vývoj lidstva.

Vskutku, pozorujeme-li dnes dva lidi žijící v téměř prostředí a mající tytéž příjmy a potřeby, kteří však patří k různým kulturním obdobím, zjistíme tento zjev: člověk XX. věku se obohacuje, člověk XVIII. věku přichází na mizinu.

Předpokládám, že oba mohou žít podle své chuti.

Člověk XX. století uspokojí své potřeby *s nejmenšími výdaji a může spořit*. Má rád zeleninu vařenou ve vodě a trochu omaštěnou. Člověk XVIII. století musí mít zeleninu dušenou se všemi možnými přísadami, za pečlivého dozoru kuchařky, která obětuje celé hodiny, aby připravila jediný pokrm. Onen první jí na pouhých bílých talířích, druhý si žádá zdobené, které jsou da-

leko dražší. Prvý má úspory, druhý dluhy. Co platí o jednotlivcích, platí také o celých národech.

Moderní národové bohatnou, národové zaostali chudnou.

Angličané hromadí nesmírné kapitály.

V Rakousku při vši těžké dřině třeme nouzi.

Taková je škoda, kterou platí spotřebovatelé za svůj ornamentální vkus; avšak zmatek, *jež přivádí do výroby, má důsledky ještě žalostnější*.

Ze skutečnosti, že ornament není již přirozeným plodem naší kultury, nýbrž přežitkem minulosti anebo znakem úpadku, plyne, že práce ornamentalisty nemůže být normálně placena.

Platy řezbářů a soustružníků dřeva klesají ustavičně, a ceny, které se platí vyšivačkám a krajkářkám, jsou veřejným skandálem.

Tato zastaralá zaměstnání nutí své oběti pracovat dvacet hodin, aby vydělaly mzdu odpovídající osmihodinné práci moderního dělníka.

Potlačení ornamentu má za následek zkrácení denní pracovní doby a rozmnožení mzdy.

Čínský řezbář pracuje šestnáct hodin, americký dělník osm.

Platím-li za stříbrnou leštěnou schránku stejnou cenu jako za schránku cizelovanou, rozdíl výrobní doby jde k dobru dělníka. A kdyby ornament úplně zmizel ze světového trhu – pokrok, jenž se snad skuteční po tisíci letech – normální doba pracovní klesla by jen z této příčiny z osmi na čtyři hodiny.

Neboť ještě dnes polovice vší práce, která se ve světě koná, je věnována k vytvoření ornamentu.

Tato práce pouhého ozdobování znamená po všechny časy mrhání zdravím a lidskou energií.

Za našich dnů znamená vedle toho i mrhání původními hmotami.

Žádná výhoda, žádná potřeba nemůže ospravedlnit toto dvojí ničení významných hospodářských hodnot.

Ornament, nejsa již spjat s naší kulturou žádným organickým úvazkem, přestal být výrazem naší kultury, Ornaments, jenž se dnes vyrábí, není již živým plodem ani společnosti, ani tradice; je to rostlina bez kořenů, neschopná rozvíjet se a znovu ožít. Čím jsou dnes ornamenty Otty Eckmanna, čím ornamenty Vandeveldovy? Ten, kdo vymýšlí moderní ornamenty, není již mocným a zdravým umělcem, jenž mluví jménem svého národa; je to osamocený snělek – zpozdílec – nemocný.

A každé tři roky zapírá chatrné plody své práce.

Kultivovaný člověk zahazuje tyto nemožné ozdoby, tyto květiny nicotnosti již od samého jejich zrodu.

Většina lidí je zahazuje po několika letech. Kde jsou dnes „díla“ školy v Nancy? Kdo snese po desíti letech „díla“ Olbrichova?

Moderní ornament nemá ani rodiče ani potomstvo, ani minulost ani budoucnost.

Slepí jsou mezi našimi vrstevníky ti, pro něž velikost naší doby je knihou zavřenou sedmi pečeti, kteří pozdravovali kdysi radostnými výkřiky „nové umění“, kterého se nyní hrozí.

Lidstvo v celku má se dnes tak dobře jako nikdy. Nemocní jsou v menšině. Ale tato menšina tyranizuje dobře se majícího dělníka, který již nemůže vynalézat ornamenty a nutí jej, aby v různých materiálech prováděl

děl hrstkou vymyšlené ornamenty. Nutí dělníka, aby ztrácel svůj čas a hyzdil materiál. Znehodnocují jeho práci.

Předměty ručně pracované mění svůj tvar podle zákona, jež stanovím takto: *Trvalost tvarů je v přímém poměru s jakostí materiálů.* Jinak řečeno: *Tvar ručně pracovaného předmětu je uspokojující teprve tehdy, když jej tak dlouho můžeme strpět, pokud tento předmět sám může sloužit.*

Proto obyčejný oděv rychleji vyjde z módy, to jest mění rychleji tvar než kožešinový zimník. Plesová toaleta pro jednu noc šitá mění častěji tvar než psací stůl. Pro psací stůl byla by to velká chyba, kdyby nebyl déle snesitelný než plesová toaleta. Pakliže se nám nábytek zoškliví dříve, než se opotřebuje – tedy jsme vyhodili své peníze, když jsme jej kupovali.

Ornamentisté a výrobci nepopírají tento zákon; tvrdí dokonce, že se jim hodí. Říkají, že zákazník, který musí měnit svůj nábytek každých deset let, je výtečný zákazník. Špatný zákazník je ten, kdo kupuje nový nábytek teprve tehdy, až starý je opotřebován.

Tyto módy, které si tak brzy zošklivíme, tato rychlá následování efemérních „stylů“ jsou výhodná pro průmysl a zjednáávají práci milionům pracovníků.

Toto je veliké tajemství hospodářské politiky v Rakousku. Přijde k svému, až požár obrátí deset domů v popel: Budiž Bůh chválen, zvolá se, dělníci budou mít práci.

Podivuhodný recept!

Zapalme tedy všechny čtyři kouty císařství a budeme se brodit v zlatě a blahobytu.

Zhotovujme nábytek, který se prodá ve třech letech jako dříví k pálení; vyrábějme stříbrné náčiní, které po čtyřech letech bude opět nutno roztavit, poněvadž zastavárna zaň nedá ani desetinu nákupní ceny. Učiniťme podobně v obchodě – a zbohatneme, až bude svět žasnout.

Ve skutečnosti trvání ornamentu na předmětech, které vývoj kultury již ornamentu zbavil, ničí zároveň výrobce i zákazníka. Kdyby všechny tovary našeho průmyslu měly estetickou jakost odpovídající *jakosti materiálu*, zákazník by za ně zaplatil cenu, jakou opravdu mají, a měl by za své peníze dost. A tato cena, opakují to, dovolila by dělníku vydělat více při menší práci.

V tom, co nazýváme „uměleckým řemeslem“, slova „dobrý“ a „špatný“ nemají již smyslu.

Ceny závisejí na *novosti tvaru*, a ne na *jakosti materiálu*. Protože pořádný nábytek neměl by vydržet déle než nábytek mizerný, komu by napadlo platit jej čtyřikrát tak draho?

Zaniknutí pořádné práce a odstranění trvanlivých materiálů mělo logický důsledek v umělém vzkříšení ornamentu. Je pozoruhodné, že „díla“ nového umění jsou daleko méně snesitelná, poněvadž jsou provedena v méněcenných hodnotách. Aby plesová róba uspokojila můj estetický vkus, nemusí být střižena z trvanlivé látky ani nemusí být pečlivě ušita; vždyť vím, že podle zvyku bude nošena po jedinou noc. Snesu, když obraznost dekoratéra se vyzkouší na výstavních stavbách z kašoviny, které mohou být postaveny a opět zničeny v pár dnech. Ale házet zlatými mincemi žabky na vodě,

zapalovat si doutník bankovkami, rozmělnit perlu a vypít ji – jsou počínání nevkusná.

Proto nedospěl moderní ornament posledního stupně ošklivosti, leda že by byl proveden v cenném materiálu a péčí dobrého pracovníka. Není nic ohyzdnějšího než chvilková věc, která se zdá, že vydrží: představte si ženský klobouk, který by byl neonositelný, všeobecnou výstavu, jejíž pavilony by byly postaveny z bílého mramoru.

Moderní člověk je pořád ještě v naší společnosti osamocen jako přední stráž, jako nějaký aristokrat.

Váží si ornamentů, které normálně vytvořily minulé věky. Respektuje vkus jednotlivců a národů, kteří ještě nedostihli našeho stupně kultury. Leč na svůj vrub nepotřebuje ornamentů, ví, že člověk našeho století nemůže je vynalézat – aby byly živé. Chápe dokonale duševní stav nějakého Kafra, který nalhává na pásmo látky ornamenty, duševní stav perského dělníka, jenž váže své koberce, Slovačky, která si kazí oči nad složitou krajkou, staré dámy, která vyšívá směšné básničky skleněnými perličkami a mnohobarevným hedvábím.

A ponechává jim, aby, jak mohou, uspokojili onu potřebu umění, kterou mají v sobě.

Nekazí jim jejich zábavu, nevykřikuje ošklivostí nad tím, co oni obdivují, tak jako nerve krucifix stařeň, která se modlí.

Moderní člověk šetří u svých bližních jejich vkus a přesvědčení, která sám již nemá; nešetří však pokrytce a podvodníky.

Snesu kolem sebe, dokonce i ve svém oděvu, jisté ozdoby: činí-li radost jiným, činí ji i mně. Snesu teto-

vání u Kafrů, ornamenty Peršanů, Slovaček, vroubkování a dírkování svého ševce.

My, izolovaní, aristokraté, máme své moderní umění, umění, které nahradilo ornament. Máme Rodina a Beethovena.

Pakliže můj švec není ještě schopný, aby jim rozuměl, musíme ho litovat: *avšak proč bych mu bral jeho náboženství, nemohu-li mu nic za to dát náhradou?*

Můj švec má vkus poctivý a ohleduplný.

Ale architekt, který právě slyšel Beethovena a usedá k svému stolu, aby kreslil koberec „nového umění“, nemůže být než šejdíf nebo zvrhlec.

Skon ornamentu mocně pomohl vývoji všech umění.

Symfonie Beethovenovy nemohly by být napsány člověkem oblečeným v atlasu, aksamitu a v krajkovinách.

A uvidíme-li dnes na ulici muže, který nosí sameťové šaty à la Rubens, nedomníváme se, že to je umělec, nýbrž paňáca nebo mazal.

V dobách slabého individualismu naši předkové dávali najevo svou originalitu oděvem. Stali jsme se daleko jemnějšími. *Svou osobnost již nevystavujeme na odív; skrýváme ji pod společnou maskou moderního oděvu!*

Člověk dneška užívá nebo zahazuje, podle své libovůle, ornamenty kultur starých nebo exotických.

Nevynalézá již nové.

Šetří a soustřeďuje svou schopnost vynalézavosti pro vyšší věci.

L'Esprit Nouveau, 1921

O ŠETRNOSTI

I. Věc stává se nmoderní v tom okamžiku, jakmile naše cítění se vzpírá a jakmile bychom se *stávali směšnými*, kdybychom při věci trvali. Cylinder má různé formy. Dejme sto cylindrů vedle sebe. Smísím je dohromady, zapomenu na chronologii, mám cylindry od začátku minulého století. Chci jít k pohřbu. Zkousím různé tvary, vidím, že jsou většinou nemožné, směšné a že se hodí právě jenom jeden. Ten z roku 1924.

Tento cylinder je pro mne a mou dobu věcí jediné možnou.

Lidé shledávají moderním jen to, co je možné vůbec.

Cylinder z roku 1914 je zcela dobře možný, a kdybych jej roku 1900 nosil a mohl ho také dnes nosit, bylo by to krásné. A protože ho vůbec mohu nosit, má tento cylinder také plné výrobní, šířeji řečeno hospodářské oprávnění.

Avšak to jsou všechno vlastně věci módy, které rychle pomíjejí.

Ale když se stane, že psací stůl za deset let ztratí pro mne estetickou cenu, že ho shledám nemožným, že ho odstraním a že je třeba, abych si koupil nový – to je ohromná ztráta hospodářská.

Zavrhují všechna novotářství. Tu je konzervativní člověk šetrný a každý novátor je člověk marnotratný.

Ovšem člověk, který má mnoho šatů, stará se velmi o to, *aby nepřišly z módy.*

Kdo má jen jeden oblek, není vázán vůbec žádnými ohledy. Naopak. V době velmi krátké neustálým užíváním zničí oblek, a tak nutí krejčí, aby šili nové věci.